

GERMANIYANING XALQARO MUNOSABATLARI VA JAHON URUSHI OLDIDAN KUHLAR MUVOZANATI

Saydullayeva Aynura¹, Ismatullayeva Zebo Shukurjonovna²

¹TAFU Tarix yo'nalishi 3-bosqich talabasi

²Ilmiy rahbar "Tarix va ijtimoiy fanlar" kafedrası katta o'qituvchisi

¹e-mail: saydullayevaaynura2@gmail.com, ²e-mail: zeboismatullayeva1987@gmail.com

²orcid: 0009-0008-2633-4603

Annotatsiya: Maqolada XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Yevropa davlatlari o'rtasidagi xalqaro munosabatlar tizimining murakkablashuvi va unda Germaniya imperiyasining tutgan o'rni tahlil qilinadi. 1871-yilda Germaniyaning birlashuvi Yevropadagi kuchlar muvozanatini o'zgartirib, Buyuk Britaniya, Fransiya va Rossiya kabi yirik davlatlar bilan siyosiy, harbiy va iqtisodiy raqobatning kuchayishiga olib kelgani yoritiladi. Maqolada Germaniyaning dengiz qurollanishi, mustamlakachilik siyosati, Marokash va Bolqon inqirozlaridagi roli hamda bu jarayonlarning xalqaro ziddiyatlarni kuchaytirgani ko'rsatib beriladi. Shuningdek, Otto fon Bismark davridagi ehtiyotkor va muvozanatga asoslangan tashqi siyosat bilan Vilgelm II davridagi agressiv yo'nalish o'rtasidagi farqlar tahlil qilinadi. Natijada Yevropaning qarama-qarshi harbiy-siyosiy bloklarga bo'linishi, qurollanish poygasining jadallashuvi va Birinchi jahon urushi boshlanishiga olib kelgan omillar ilmiy asosda yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: Germaniya imperiyasi, xalqaro munosabatlar, kuchlar muvozanati, ittifoqlar tizimi, Birinchi jahon urushi, diplomatiya, qurollanish poygasi, geosiyosat.

KIRISH

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Yevropa davlatlari o'rtasidagi xalqaro munosabatlar tizimi keskin murakkablashib bordi. Bu davr dunyo tarixida sanoatlashuvning jadallashuvi, milliy davlatlarning kuchayishi, mustamlakalar uchun kurash va qurollanish poygasi bilan xarakterlanadi. Ayniqsa, 1871-yilda Germaniya imperiyasining tashkil topishi Yevropadagi an'anaviy kuchlar muvozanatini tubdan o'zgartirdi. Yangi tashkil topgan, iqtisodiy va harbiy jihatdan tez rivojlanayotgan Germaniya qisqa vaqt ichida Yevropaning yetakchi davlatlaridan biriga aylandi. Bu holat Buyuk Britaniya, Fransiya va Rossiya kabi eski imperiyalarni jiddiy tashvishga soldi[1].

Germaniyaning xalqaro munosabatlar tizimiga faol kirib kelishi Yevropada siyosiy raqobatni kuchaytirib, davlatlar o'rtasida ittifoqlar tizimining shakllanishiga olib keldi. Aynan shu davrda kuchlar muvozanatini saqlash masalasi xalqaro siyosatning markaziy muammosiga aylandi. Germaniya bu jarayonda muhim rol o'ynab, ba'zan barqarorlikni ta'minlovchi, ba'zan esa beqarorlikni kuchaytiruvchi omil sifatida namoyon bo'ldi. 1871-yilda Germaniya imperiyasi tashkil topgach, Yevropadagi siyosiy vaziyat tubdan o'zgardi. Avvalroq Germaniya hududlari parokanda holatda bo'lib, Yevropa siyosatida yetakchi rol o'ynamagan edi. Endilikda esa Germaniya sanoat, harbiy qudrat va demografik salohiyat jihatidan raqobatbardosh davlatga aylandi[2]. Bu holat Fransiya uchun ayniqsa og'riqli bo'ldi, chunki 1870-1871-yillardagi urushda Fransiya mag'lub bo'lib, Elzas va Lotaringiyani yo'qotgan edi. Germaniya tomonidan dengiz flotining jadal qurilishi alohida ahamiyat kasb etdi. Buyuk Britaniya o'zining dengiz ustunligini milliy xavfsizlikning asosiy kafolati deb bilgan. Germaniyaning kuchli harbiy flot qurishga kirishishi ikki davlat o'rtasidagi raqobatni ochiq qarama-qarshilik darajasiga olib chiqdi. Harbiy-dengiz poygasi nafaqat iqtisodiy resurslarni yutib yubordi, balki siyosiy munosabatlarni ham keskinlashtirdi. Shu bilan birga, Germaniyaning mustamlakachilik siyosati ham xalqaro ziddiyatlarni kuchaytirdi. Germaniya Afrika va Tinch okeani hududlarida mustamlakalar qo'lga kiritishga harakat qildi, biroq bu hududlar asosan Buyuk Britaniya va Fransiya manfaatlarini doirasida edi[3]. Marokash inqirozlari Germaniya va Fransiya o'rtasidagi qarama-qarshilikning yorqin misoli bo'lib, Yevropani bir necha bor urush yoqasiga olib kelgan. Bolqon masalasi ham Germaniyaning xalqaro munosabatlaridagi

murakkablikni yanada oshirdi. Germaniya Avstriya-Vengriyaning eng yaqin ittifoqchisi sifatida Bolqon hududidagi mojarolarga bilvosita aralashib bordi. Rossiya esa slavyan xalqlarining himoyachisi sifatida mintaqadagi ta'sirini kengaytirishga intildi. Bolqon yarimoroli Yevropaning "porox bochkasi"ga aylandi va bu yerda yuzaga kelgan har qanday mojaro yirik davlatlarni qarama-qarshi tomonlarga tortib ketardi.

Otto fon Bismark Germaniyaning tashqi siyosatida ehtiyotkorlik va muvozanatni asosiy tamoyil qilib oldi. Uning asosiy maqsadi Germaniyaning yangi urushlardan asrash, Fransiyaning diplomatik jihatdan yakkalash va Yevropada kuchlar muvozanatini saqlash edi. Shu sababli Bismark murakkab diplomatik ittifoqlar tizimini yaratdi. U Avstriya-Vengriya va Rossiya bilan aloqalarni mustahkamlashga harakat qilib, Germaniyaning ikki frontda urushdan himoyalashga intildi. Bismark davrida Germaniya tashqi siyosati Yevropadagi barqarorlikni saqlashga qaratilgan edi[4]. Uch imperator ittifoqi, Qayta sug'urtalash shartnomasi kabi diplomatik kelishuvlar Germaniyaning murakkab xalqaro mojarolardan chetda ushlab turdi. Bu davrda kuchlar muvozanati nisbatan barqaror bo'lib, yirik qurolli to'qnashuvlar yuz bermadi. Biroq Bismark siyosatining asosiy zaif tomoni shundaki, u shaxsiy diplomatik mahoratga juda bog'liq edi. Uning iste'foga chiqarilishi bilan Germaniya tashqi siyosatida tub burilish yuz berdi. Yangi imperator Vilgelm II Germaniyaning "quyosh ostidagi o'rin" uchun kurashga undadi. Bu esa ehtiyotkor diplomatiyadan agressiv siyosatga o'tishni anglatardi.

Vilgelm II davrida Germaniya tashqi siyosati ancha keskinlashdi. Dengiz flotini kuchaytirish, mustamlakalar uchun kurash va global siyosatda faolroq ishtirok etish Germaniyaning asosiy maqsadiga aylandi. Bu siyosat Buyuk Britaniya bilan keskin raqobatni keltirib chiqardi. Dengiz qurollanish poygasi ikki davlat o'rtasidagi ishonchsizlikni kuchaytirdi. Shu bilan birga, Germaniyaning Fransiya va Rossiya bilan munosabatlari ham yomonlashdi. Natijada Fransiya, Buyuk Britaniya va Rossiya o'rtasida Antanta ittifoqi shakllandi[5]. Germaniya esa Avstriya-Vengriya va Italiya bilan Uchlar ittifoqini tuzdi. Yevropa ikki qarama-qarshi harbiy-siyosiy blokka bo'linib ketdi. XX asr boshlarida Yevropada qurollanish poygasi misli ko'rilmagan darajaga yetdi. Germaniya armiyasi zamonaviy qurol-aslaha bilan ta'minlandi, harbiy rejalashtirish kuchaytirildi. Har bir davlat ehtimoliy urushga tayyorgarlik ko'ra boshladi. Harbiy ittifoqlar esa mojaroning mahalliy darajadan chiqib, global urushga aylanishiga zamin yaratdi[6]. 1914-yilga kelib Yevropadagi kuchlar muvozanati nihoyatda beqaror holatga keldi. Germaniya iqtisodiy va harbiy jihatdan kuchli bo'lsa-da, diplomatik jihatdan yakkalanib qolgan edi. Avstriya-Vengriya bilan ittifoq Germaniyaning Bolqon muammolariga tortib kirdi. Sarayevoda sodir bo'lgan suiqaasd zanjirli reaksiya keltirib chiqardi va Yevropa urush girdobiga tortildi[7].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Germaniyaning xalqaro munosabatlari va Birinchi jahon urushi oldidan kuchlar muvozanati masalasi Yevropa tarixidagi eng murakkab va muhim jarayonlardan biridir. Germaniya imperiyasining paydo bo'lishi Yevropadagi siyosiy muvozanatni izdan chiqardi. Dastlab Bismarkning ehtiyotkor siyosati barqarorlikni saqlab turgan bo'lsa, keyinchalik agressiv tashqi siyosat beqarorlikni kuchaytirdi. Natijada Yevropa urush yoqasiga kelib qoldi va 1914-yilda Birinchi jahon urushi boshlandi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Ahmedov B. Jahon tarixi (Yangi davr). – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Azamat Ziyov. Jahon tarixi: Yevropa va Amerika mamlakatlari (XVIII–XIX asrlar). – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. Qodirov N. XIX asr Yevropa tarixi. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2015.
4. Sodiqov H. Yangi va eng yangi davr jahon tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
5. Ahmedov B. Xalqaro munosabatlar tarixi. – Toshkent: Fan, 2020.
6. Bo'ronov O. Birinchi jahon urushi sabablari va oqibatlari. – Toshkent: Akademnashr, 2021.
7. Karimov I. Jahon tarixi (XIX–XX asrlar). – Toshkent: Universitet, 2019.